

Bijbel en gezinsideologie (1989)

Sieth Delhaas

In: G.G.J. Schaik ed., "Voor wie het wel geloven. 5 jaar geschiedenis kerkvrouwen-bijstandsvrouwen" (Driebergen 1989)

5 jaar geschiedenis kerkvrouwen – bijstandsvrouwen Een handreiking voor de toekomst

Inleiding

In het hoofd en hart van veel gescheiden vrouwen speelt de bijbeltekst *"Wat God heeft saamgevoegd, scheid de mens niet"* (Mattheus 19:6 en Marcus 10:9) een rol die schuldgevoelens over de echtscheiding in stand houdt en die hen dus onzeker maakt.

De zogenaamde echtscheidingsteksten roepen in kerkelijke kringen heel verschillende meningen op. Binnen het pastoraat en met name door theologen wordt er te weinig aan gedaan om deze teksten te bekijken vanuit de tijd waarin wij nu leven en waarin zoveel mensen zelf en in hun omgeving met echtscheiding te maken hebben.

Bovengenoemde bijbeltekst speelt, al of niet uitgesproken, een rol in de contacten tussen bijstandsvrouwen en kerkvrouwen. Ook kerkvrouwen voelen zich onzeker over de betekenis van deze tekst. De gedachte dat scheiden zonde is, omdat het volgens die tekst niet mag, ligt aan die aarzelingen ten grondslag.

Onzekerheid over het al of niet gerechtvaardigd zijn van een echtscheiding, brengt onzekerheid in het bondgenootschap dat bijstandsvrouwen en kerkvrouwen met elkaar aangaan. Die onzekerheid is een slechte basis voor gezamenlijk naar buiten treden in contacten met kerkeraden, diakonieën, de politiek en andere instanties. Daartegenover staat de toenemende overtuiging dat vrouwen niet zomaar scheiden. Daaraan vooraf gaat meestal een lange reeks van jaren, waarin de relatie tussen twee echtelieden, door welke invloeden dan ook, geleidelijk is ondermijnd en afgebroken.

Wat zijn de signalen die het geweten, de godsdienst, de publieke opinie afgeven dat zo'n in feite onvruchtbaar samenwonen van mensen zich moet voortslepen? Om hier achter te komen en om vrouwen informatie te geven waardoor zij zelf zich een mening kunnen vormen over het ontstaan en de waarde van huwelijk en gezin in onze tijd, volgt hier kort iets over de geschiedenis.

Geschiedenis in Nederland

In hoofdstuk 2 van dit boekje, de 'sociaal-economische situatie van bijstandsvrouwen' is aangegeven dat in 1838, bij het tot stand komen van het Burgerlijk Wetboek, de huwelijkswetgeving is geregeld. In 1926 wordt de man bij wet officieel kostwinner en wordt bepaald dat aan hem een gezinsinkomen wordt uitbetaald, waarmee hij vrouw en eventuele

kinderen moet onderhouden. Hiermee is de financiële afhankelijkheid van de vrouw in de wet vastgelegd. Deze wetten zijn niet zomaar uit de lucht komen vallen. Een eeuwenlange stroom van gedachtenontwikkeling, ideeën, gewoonten, gebruiken, restanten uit vroegere culturen, kerkelijke dogma's, preken en wat al niet meer, gaan er aan vooraf. Onlangs verscheen het boek 'Vier eeuwen gezinsgeschiedenis', waarin deze ontwikkeling beschreven wordt. De moraaltheoloog Van Eupen geeft in dit boek een overzicht van de samenhang tussen kerk en gezin. Hier volgen een aantal belangrijke gegevens daaruit.

De kerken kijken de eerste elf eeuwen van onze jaartelling naar het huwelijk met de ogen van kerkvader Augustinus. Hij heeft gezegd dat elke beleving van seksualiteit slecht is. Binnen het huwelijk is die seksualiteit te vergeven, wanneer die wordt goedgeemaakt door wederzijdse trouw tussen man en vrouw, als afspiegeling van de liefde tussen Jezus en Zijn kerk, en door het voortbrengen van kinderen. Beide, trouw tussen man en vrouw en het krijgen van kinderen, zijn echter ook maatschappelijk belangrijke waarden. Daarom wordt het als de taak van de burgerlijke overheid gezien om deze zaken te regelen. Ook het begin ervan: de huwelijksluiting. Een priester of een ander kerkelijk persoon komt er niet aan te pas.

Langzamerhand komt er een verdeling van taken tussen staat en kerk tot stand als het feodale tijdperk (de periode van het grootgrondbezit) afbrokkelt en de steden opkomen. Behalve zaken als armen- en ziekenzorg komt nu ook het huwelijk voor rekening van de kerk. Dat roept verdeeldheid op. In de ogen van een grote groep geestelijken is het een gruwel dat de kerk zich met zoiets minderwaardigs als het huwelijk inlaat. Vanaf de twaalfde eeuw is het toch zo ver dat huwelijken – eerst nog voor de deur van de kerk, later binnen – met behulp van een priester worden gesloten. Daaromheen wordt een hele kerkelijke wetgeving gemaakt. Toen in 1439 de Sacramentsleer officieel werd erkend, werd ook het huwelijk tot sacrament verheven.

De Reformatie (vanaf de zestiende eeuw) ziet het huwelijk als een aards gebeuren, maar in het algemeen leeft in heel West-Europa het idee dat een maatschappelijk geldig huwelijk voor de kerk moest worden gesloten. Daarnaast ontstaat langzamerhand de idee van de christelijke gezinsmoraal, die overigens geheel samenvalt met de burgerlijke moraal en die dus doorweven is met economische en maatschappelijke belangen. De welgestelde burgerij had behoefte aan een goed geordende samenleving in hun zorg voor het verwerven en het bij elkaar houden van hun kapitaal. De kerkelijke dienaars hebben een sterk moraliserende invloed op het gezin, waar vooral de nadruk ligt op het sociale belang van het gezin. Als concubinaat (onwettig samenleven van man en vrouw) en echtscheiding worden veroordeeld, dan gebeurt dit in de eerste plaats omdat dit een bedreiging voor de maatschappelijke orde vormt en veel minder omdat het zieleheil van de betrokkenen in gevaar zou zijn. Het niet aflatende verzet van de kerken tegen echtscheiding en ongehuwd samenleven gebeurt samen met de wereldlijke overheid.

De Rooms-Katholieke Kerk kent geen echtscheiding. Zij kent wel het ongeldig verklaren van het huwelijk. Dat komt er op neer dat zij verklaart dat er nooit een huwelijksband heeft bestaan. Het Calvinisme heeft overspel altijd als grond tot echtscheiding erkend.

Preken en catechismussen richten zich op het gezin, dat als opvoedingsinstituut wordt gezien waar vooral de maatschappij profijt van moet hebben. Zowel rooms-katholieken als calvinisten staat bij hun bemoeienis met het gezin het patriarchale model -waar vader de scepter zwaait- voor ogen. De Reformatie richt zich sterk op het oudtestamentische model van de aartsvaders, waardoor het gezin het stempel krijgt van door alle tijden heen door God gewild te zijn. De man is in dit gezin koning en een afschaduw van de grote patriarchen.

Preutsheid viert hoogtij in de Nederlandse gezinnen. In kerkelijke kringen wordt overtreding van die preutsheid bestempeld als zonde.

Orde op zaken

De gebeurtenissen van de Franse Revolutie (na 1789) hebben, hoewel ze grotendeels aan Nederland voorbij zijn gegaan, onze landgenoten tot ver in de negentiende eeuw vrees ingeboezemd. Kerk en wereldlijke machten, die in de voorafgaande eeuwen steeds verder uit elkaar waren gegroeid, sluiten nu een monsterverbond tegen de revolutie. Nadeel hiervan is, dat het zelfs in onze dagen nog moeilijk is zicht te krijgen op wat in onze samenleving nu eigenlijk de christelijke boodschap is die de kerken zeggen te verkondigen. In het monsterverbond tussen kerk en staat is het gezin duidelijk het troetelkind en de hoeksteen van de samenleving. Het is de taak van de kerken om dat te bevestigen en de zedelijke betrouwbaarheid en de sterkte ervan te garanderen, door te verwijzen naar Gods wil en door morele geboden en verboden. Een stevig gezinsleven voorkomt chaos en revolutie en garandeert tevreden en arbeidzame burgers en dus ook economische vooruitgang.

De vrouw

De rol van de vrouw is in deze geschiedenis nog niet met zoveel woorden aan de orde gekomen. Wel werd duidelijk dat er bij het huwelijk voortdurend sprake is van een maatschappelijk en economisch belang. Het lijkt wel of er nauwelijks een kijk is ontwikkeld op het persoonlijk belang en de bescherming van de afzonderlijke echtgenoten.

Het samengaan van maatschappelijk en economisch belang, en daarmee de verslechtering van de positie van de vrouw, begon in Nederland al voordat de kerken zich met het huwelijk gingen bemoeien. In het boek “De geschiedenis van het gewone volk” (Offermans en Feys) wordt het als volgt beschreven:

“Met het toenemende privébezit van grond en vee verslechterde de sociale positie van de vrouw. De vroege landbouwsamenleving was matriarchaal (de vrouw zwaait de scepter), maar de zich ontwikkelende klassemaatschappij was patriarchaal. Dit kwam omdat de economie

De vrouw leest de krant: 'Wat is kind hoop te hebben,
En Jan staat te wassen! die wil alder liefst!

zich meer en meer toespitste op het bezit van vee, grond en werktuigen, zaken waarover de man de scepter zwaaide. Het was voor de man van doorslaggevende betekenis te weten welke zonen door hem waren verwekt, zodat zij konden delen in de erfenis. Daarvoor was het nodig te weten bij wie die zonen waren verwekt. Naarmate het privébezit belangrijker werd, groeide de heerschappij van de familievader. Dit monogame gezin had als doel het voortbrengen van kinderen, waarvan onomstotelijk vaststond wie hun vader was. Voor de vrouw betekende dit alles een vorm van slavernij. Zij werd van deelname aan de productie uitgesloten en zij was voortaan de voortbrengster van erfgenamen. Sexueel verkeer met andere mannen werd verboden. Mannen hoefden zich niet te beperken.

De ontwikkeling van dit soort gezinnen voltrok zich vooral in het Midden-Oosten. Daarbij is het voor ons belangrijk om in de gaten te houden dat Abraham, Izaak en Jacob met hun vrouwen en vee, volgens de bijbelse verhalen, in die tijd en in dat gebied leefden. Op dergelijke samenlevingsvormen zijn, volgens kerkelijke ideeën, ons hedendaags huwelijk en gezin gebaseerd.

Bij het nadenken door vrouwen over hun plaats in huwelijk, gezin en samenleving kunnen de volgende gedachten misschien behulpzaam zijn:

- a) Op zoek naar de relatie tussen seksualiteit en materieel bezit valt op dat Jezus uitgesproken heftig ageert tegen de Mammon, die altijd onrechtvaardig is (Luk. 16:9). Jezus ziet de Mammon, de verpersoonlijking van de geldzucht, als de tegenstander van JHWH, de bevrijdende God uit het Oude Testament. De Mammon probeert kwetsbare mensen tot slaven te maken. Hij heeft de man, in zijn drang naar bezit, tot heerser over de vrouw gemaakt. Hij neemt instituten als kerken, regeringen, huwelijk en gezinnen in dienst.
- b) Als men ziet, dat onze samenleving vanaf 1838 heeft vastgelegd dat de vrouw thuis moet blijven om voor man en kinderen te zorgen, is diezelfde samenleving dan niet verplicht om een vrouw, die beroofd is van haar broodwinning na een stukgelopen huwelijk, op een dusdanige manier te behandelen dat zij, overeenkomstig haar hoge staat van verzorgster en opvoedster, kan blijven functioneren in de samenleving?
- c) Het ondergeschikt maken van huwelijk en gezin aan economie en maatschappij is terug te vinden in het onderscheid in waardering en controle van werklozen aan de ene kant, en gescheiden vrouwen aan de andere kant. Dit terwijl beide groepen een beroep doen op dezelfde Algemene Bijstandswet.

De belanghebbenden van nu

Ook in onze tijd nemen degenen die belang hebben bij het in stand houden van de huwelijks- en gezinsideologie zich geen blad voor de mond.

Zo benadrukte het CDA-tweede kamerlid drs. René van der Linden onlangs in een televisieprogramma de economische belangen van de eenwording van Europa en gaf hij aan dat het CDA in Europa een actieve gezinspolitiek wil voeren. Dit omdat het CDA dat een belangrijk christelijk element vindt.

Ook de Paus en de bisschoppen spreken over het gezin. Zo wees de Paus, tijdens een bezoek aan Denemarken, de gelovigen nog eens op het grote belang van de katholieke normen van gezin, seksualiteit en levenslange trouw.

In protestantse kring zijn dit soort geluiden ook regelmatig te horen. Ze zijn alleen iets moeilijker te achterhalen, omdat protestantse kerkleiders zich bewegen binnen een meer democratische kerkvorm, waardoor zij eerder op hun vingers kunnen worden getikt.

De voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de Staatkundig Gereformeerde Partij bijvoorbeeld hield in februari 1988 nog een pleidooi voor de gezagsverhoudingen binnen huwelijk en gezin. De Reformatorische Politieke Federatie (RPF) adverteerde tijdens de verkiezingscampagne van 1986:

“Steeds vaker wordt gezegd, dat het gezin niet meer de hoeksteen van onze samenleving is. Andere samenlevingsvormen worden klakkeloos geaccepteerd. Maar de Bijbel leert ons anders. De RPF zet zich in voor het gezin naar Bijbelse normen.”

Het lijkt wel of steeds meer heerschappen zich op het gezin werpen om dit te bouwen en te bewaren.

Maar het zijn niet alleen de behoeders van zogenaamde christelijke normen en waarden. Ook bedrijven en ondernemers koesteren het gezin op allerlei manieren en richten hun aanbiedingen vooral op het gezin. Een voorbeeld uit de vele advertenties die dagelijks onze huizen binnenkomen: het Centraal Beheer presenteert in september 1988 het nieuwe Gezinszekerheidsplan. Daarnaast brengen de omroepen steeds vaker familieprogramma's, waarbij warmte en geborgenheid als vlaggen worden gebruikt om de meestal inhoudsloze lading te dekken.

Daar staat tegenover dat vooral de jaren tachtig ons hebben geleerd dat het gezin voor veel vrouwen en kinderen geen veilige plek is. De diverse vormen van mishandeling en ontucht maken wel duidelijk, dat het nauwelijks vol te houden is dat het huwelijk en het gezin zoals het in onze samenleving vorm hebben gekregen onder andere in onderlinge materiële afhankelijkheid, niet een door God Zelf gewild instituut is.

Tegendraads

Na dit feitenmateriaal nu terug naar de tekst uit de Bijbel, waarmee gescheiden bijstandsvrouwen en kerkvrouwen vaak nog worstelen. Daarbij moet duidelijk geworden zijn dat onze eigen Nederlandse geschiedenis niet te vergelijken is met de tijd waarin evangelieschrijvers deze tekst noteerden. En toch lijkt het wel alsof in de theologische visie op deze teksten er een onafgebroken lijn getrokken wordt van Jezus' tijd naar de onze.

Dat vrouwen van vandaag worstelen met deze tekst heeft alles te maken met de manier waarop binnen de kerken, gedurende eeuwen, met de Bijbel is omgegaan: de Bijbel als voorschrift hoe mensen in alle tijden dienen te leven en zich dienen te gedragen.

De theologe Herma Tigchelaar, functionaris bij de protestantse Stichting voor Voorlichting en Vorming omtrent Relaties en Sexualiteit (PSVG), heeft tijdens een werkdag te Eindhoven in haar inleiding “Anders omgaan met echtscheiding, een uitdaging voor de kerken” laten zien

welke ontwikkelingen er gaande zijn in het kerkelijk denken over scheiden. Ze geeft drie visies, te weten de traditionele, een modernere, open visie en een feministische.

In de traditionele opvatting (dr W.J. Ouweneel en Mr H.P. Medema: "Echtscheiding en hertrouwen", 1987) is scheiden zonde en heeft het huwelijk geen nooduitgang. In de Bijbel staat dat scheiden niet mag en wat de Bijbel zegt, moeten mensen doen. In het modernere denken is scheiden weggehaald uit de sfeer van de zonde en gezet in een sfeer van gebrokenheid: "Het breken van de trouwbelofte is een kwaad, dat met meer inzet en verstand dikwijls best te vermijden is, maar dat soms onvermijdelijk en zelfs geboden is" (ds. Nico ter Linden).

"Een mens kan proberen ook met het slechte goed om te gaan. Voorgoed afscheid nemen van iemand van wie wij houden of gehouden hebben, behoort tot de dingen die je niemand toewenst, maar die niettemin tot de levensopgave kunnen behoren. Dan is de beslissende vraag niet of het gebeuren moet, maar hoe." (ds. W. Overdiep).

Dr. C.H. Lindijer schrijft in 1982 dat het Oude Testament scheiden als een mogelijkheid ziet en het Nieuwe Testament scheiden afwijst, maar dat uitzonderingen aanwezig zijn. Hij vindt dat echtscheiding in die tijden iets anders was dan tegenwoordig en dat bijbelse uitspraken niet als wetten gebruikt moeten worden.

Het is opvallend dat geen van deze mannen de machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen benadrukken. Feministische theologes doen dat wel.

De Amerikaanse feministisch theologe Rosmary Radford Ruether betreft bij haar nadenken over echtscheiding ook maatschappelijke factoren en de verschillende rollen die mannen en vrouwen in onze samenleving hebben. Zij schrijft in haar boek "Sexism and God-talk" (1983) dat bij al het theologiseren een groot kwaad over het hoofd gezien is, nl. dat de verhoudingen tussen mannen en vrouwen door de eeuwen heen grondig zijn verstoord. Mannen worden gezien als meer, vrouwen als minder. Radford Ruether noemt dat "zonde". Als er een eind komt aan een huwelijksrelatie, waarin aan een van beide of aan beide partners onrecht wordt aangedaan, schrijft ze, dan kan echtscheiding een bevrijding zijn, een uittocht uit machtsverhoudingen die zonde zijn. Echtscheiding is dan bekering en hoort thuis bij de genade.

Elizabeth Schüssler Fiorenza, professor voor Nieuwe Testament en Theologie in Amerika, zegt: "God heeft het patriarchaat niet gewild of geschapen. Hij heeft mensen geschapen als mannen en vrouwen. De vrouw is niet aan de macht van de man overgeleverd om "zijn" huis en familielijn voort te zetten, maar de man zal juist met zijn patriarchale familie breken en de twee zullen een sarks worden." Sarks (vlees) heeft een wijde betekenis: lichaam, persoon, mens, menselijke natuur, dat wat natuurlijk of aards is. Schüssler raadt vrouwen aan de sarks-passage als volgt te lezen: "twee mensen -man en vrouw- gaan een gemeenschappelijk

menselijk leven en gemeenschappelijke maatschappelijke verhoudingen aan, omdat zij als gelijken geschapen zijn.”

Terugkijkend naar de tekst “*Wat God heeft saamgevoegd, scheidde de mens niet*”, kan gesteld worden, dat er ook in onze tijd nog altijd geen sprake is van een samenleving waarin de maatschappelijke verhoudingen zo zijn geregeld, dat man en vrouw als gelijken worden gezien of behandeld. Kunnen deze zogenaamde echtscheidingsteksten wel gezag uitoefenen op gescheiden mensen in een samenleving aan het einde van de twintigste eeuw? Een samenleving waarin steeds meer mensen tot de ontdekking komen dat ze als gelijkwaardigen geschapen zijn en ieder voor zich beeldrager van God is?

Met het oog op dit alles, is het wellicht heilzaam dat bijstandsvrouwen en kerkvrouwen vanuit hun bondgenootschap zelf op zoek gaan naar de betekenis van bijbelteksten, die zij als belastend en onderdrukkend ervaren. De boodschap van het evangelie is een boodschap voor de onderdrukten.

Bijstandsvrouwen kunnen opnieuw stem geven aan die bevrijdende boodschap, waarin relaties tussen mensen niet meer ondergeschikt gemaakt worden aan onmenselijke belangen.

Vrouwen vormen de helft van de wereldbevolking.

Zij verrichten 2/3 van alle arbeidsuren.

Zij ontvangen hiervoor 10% van het wereldinkomen en bezitten minder dan 1% van alle eigendommen ter wereld.

Mannen vormen de andere helft van de wereldbevolking.

Zij verrichten 1/3 van de arbeidsuren.

Zij ontvangen hiervoor 90% van het wereldinkomen en bezitten meer dan 99% van alle eigendommen.’

(Cijfers uit het rapport van de Verenigde Naties 1980)